

СЕКЦІЯ 5 ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

DOI: 10.32999/ksu2307-8030/2019-34-27

УДК 338.242.4

Лепьохін О.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
завідувач кафедри управління
фінансово-економічною безпекою і проектами
Запорізького національного університету*

Іващенко О.В.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління
фінансово-економічною безпекою і проектами
Запорізького національного університету*

ВПЛИВ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОДАТКОВОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті здійснено узагальнення ролі податкової безпеки у вирішенні соціально-економічних конфліктів у суспільстві в контексті моделі розвитку та слідування національним інтересам України. Особливості діалектичної взаємозалежності щодо забезпечення податкової безпеки між державою, бізнесом і суспільством проявляються в тому, що у світовій практиці надання соціальних послуг для знедолених верств населення здійснюється за допомогою самостійної активності суспільно-політичних організацій, а також приватних осіб. Послідовні перетворення, спрямовані на демократизацію держави й підвищення ролі соціального діалогу між державою і бізнесом, є передумовою розвитку різних підходів до формування державної політики й здатні створити сприятливі умови для успішного соціально-економічного розвитку країни.

Ключові слова: податкова безпека, моделі розвитку, бізнес, суспільство, інтереси, загрози.

Лепехин О.В., Иващенко О.В. ВЛИЯНИЕ МОДЕЛИ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ НА ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЛОГОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

В статье проведен анализ роли налоговой безопасности в решении социально-экономических конфликтов в обществе в контексте модели развития и следования национальным интересам Украины. Особенности диалектической взаимозависимости по обеспечению налоговой безопасности между государством, бизнесом и обществом проявляются в том, что в мировой практике предоставления социальных услуг для обездоленных слоев населения осуществляется с помощью самостоятельной активности общественно-политических организаций, а также частных лиц. Последовательные преобразования, направленные на демократизацию государства и роли социального диалога между государством и бизнесом, являются предпосылкой развития различных подходов к формированию государственной политики и способны создать благоприятные условия для успешного социально-экономического развития страны.

Ключевые слова: налоговая безопасность, модели развития, бизнес, общество, интересы, угрозы.

Lepokhin Oleksandr, Ivashchenko Olga. IMPACT OF THE MODEL OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY ON ENSURING THE TAX SECURITY OF THE STATE

The article summarizes the role of tax security in solving socio-economic conflicts in society in the context of the model of development and following the national interests of Ukraine. Tax security is an important component of the multi-level system of financial security of the state and defines an important direction for conducting research at the level of theoretical study and its practical application. Insufficient understanding of the theoretical essence and mechanisms of ensuring tax security leads to the fact that the state authorities do not react or do not respond adequately to the challenges and risks, in particular, the financial and economic ones that arise at the present stage and cause further transformation processes. The peculiarities of dialectical interdependence in ensuring tax security between the state, business and society are manifested in the fact that in the world practice, the provision of social services to the disadvantaged population is carried out with the help of independent activity of socio-political organizations, as well as private individuals. Consequent transformations aimed at democratizing the state and increasing the role of social dialogue between the state and business are a prerequisite for the development of different approaches to the formation of state policy and can create favorable conditions for successful socio-economic development of the country. The problem of translating a certain part of social responsibility from state to business today in Ukraine is a socio-economic inevitability, which is due to the weakening of the financial capabilities of the state. At the same time, the policy of increasing the tax burden of business entities may have a destructive effect on the tax security of the state, since under the existing mentality of the population and the economic and legal nihilism of Ukrainian society a significant part of the income received will be concealed, weakening the social security of citizens. Generalization of the essence and components of tax security of the state deepens the theory of economic science. The theoretical provisions can be used in the formation of a state policy of ensuring tax security in the context of social compromise and the solution of socio-economic conflicts in society.

Keywords: tax security, development models, business, society, interests, threats.

Постановка проблеми. Можливість громадян користуватися системою різноманітних послуг (медичних, соціальних, культурно-освітніх, оздоровчих,

інформаційно-правових тощо) є основною ознакою високої якості життя в економічно розвинутих країнах. Сучасні економічно розвинуті країни характе-

ризується як держави соціального капіталізму, тобто яскраво вираженими соціалізованими ознаками.

Розвинена система соціального забезпечення, підтримки правопорядку і захисту особистості й власності, розвинена, інфраструктура, привабливий інвестиційний клімат та сприятливі умови ведення бізнесу вимагають на свою підтримку значних коштів, і платник податків, сплачуючи гроші в бюджет, натомість отримує право користування благами сучасного суспільства. Держава здійснює управління найбільш значущими сферами соціальної життєдіяльності через економічний вплив на поведінку суб'єктів господарської діяльності. Будь-які державні гарантії і надання державою соціальних послуг повинні бути підкріплені відповідним станом економіки країни у цілому, а також наявністю відповідних грошових ресурсів у державному чи місцевих бюджетах та позабюджетних державних фондах, які є основним джерелом соціального розвитку суспільства [1]. Тобто інструментом досягнення певної мети у соціально-економічній сфері держави і суспільства є податки.

Проблема справедливого перерозподілу національного доходу за значенням у вирішенні соціально-економічних конфліктів виходить на перший план, що призводить до актуалізації соціальної функції податків і податкової безпеки суспільства як основи конституційних гарантій громадян, спрямованих на створення умов, що забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики забезпечення податкової безпеки держави засноване на наукових працях вітчизняних (Г. Бритова, З. Варналій, О. Власюк, М. Виклюк, С. Голиков, О. Гурнак, Я. Жаліло, М. Єрмошенко, Ю. Іванов, О. Ляшенко, І. Лукановська, В. Малий, В. Мельник, А. Мокій, В. Мунтіян, Н. Нижник, І. Подік, А. Соколовська, А. Сухоруков, Г. Ситник, С. Юрій тощо) і зарубіжних (Ш. Бланкарт, І. Джубек, Д. Олвей, Дж. Стігліц, В. Фехлер тощо) вчених у сфері функціонування національної безпеки та її структурних елементів.

Податкова безпека є важливим складником багаторівневої системи фінансової безпеки держави та визначає важливий напрям для проведення дослідження на рівні теоретичного вивчення та практичного його застосування [2]. Недостатнє розуміння теоретичної сутності та механізмів забезпечення податкової безпеки призводить до того, що державні органи влади не реагують або неадекватно реагують на виклики та ризики, зокрема фінансово-економічні, що виникають на сучасному етапі та зумовлюють подальші трансформаційні процеси. На прикладі вітчизняної податкової системи можна бачити, що реформування податкової системи проводиться безсистемно і без огляду на ті висновки, які можна було б одержати з податкової теорії.

Мета дослідження полягає у визначенні ролі податкової безпеки у вирішенні соціально-економічних конфліктів у суспільстві в контексті моделі розвитку та слідування національним інтересам України.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. У світовій практиці надання соціальних послуг для знедолених верств населення здійснюється у тому числі за допомогою самостійної активності суспільно-політичних організацій, а також приватних осіб. Така практика залучення бізнесу для безоплатного надання низьких соціальних послуг населенню знімає соціальну відповідальність

держави перед своїми громадянами, ставлячи їх у нерівне становище.

Сукупність соціально-політичних завдань держави проявляється через економічний вплив держави на суспільні відносини суб'єктів господарської діяльності, які мають різні соціальні цінності й вимагають певного регулювання в різних варіантах, серед яких можна виділити ліберальну, соціал-демократичну і тоталітарну моделі розвитку таких взаємин [3].

Метою ліберальної моделі є мінімізація державної участі у фінансуванні соціальних програм, пріоритетне розширення бізнесу, забезпечення податкової безпеки бізнесу. Основними методами регулювання є: метод негативного права, коли держава не заважає, але й не допомагає економічним суб'єктам; метод загальнодозвільного регулювання, за якого суб'єкти можуть поліпшувати свій статус не забороненими законом засобами, а держава надає матеріальну підтримку тільки особам, які не можуть самі подбати про себе; метод пріоритету політики економічного розвитку за скорочення витрат на соціальні програми. У цій моделі переважають інфраструктурні методи забезпечення податкової безпеки.

Ліберальний підхід характерний для США, за якого характерним є прагнення до мінімізації державної участі у фінансуванні соціальних програм, спрямованих на компенсаційні виплати на адресу матеріально незабезпечених представників соціуму [3].

Соціальні послуги державою розглядаються виключно з погляду забезпечення потреб найбідніших верств населення і соціально незахищених суспільних груп залежно від конкретного історичного періоду. При цьому як основний приймається принцип негативного права. Держава не заважає, але й не допомагає людям у підвищенні їхнього власного благополуччя [4]. В умовах подібної схеми держава надає безоплатну матеріальну підтримку тільки у відношенні тих представників соціуму, які не можуть самостійно подбати про себе. На нашу думку, адресна суб'єктна спрямованість соціальних послуг повинна охоплювати не тільки ті верстви населення, які потребують надання допомоги, а й усі верстви суспільства, оскільки освіта, медичні послуги, пенсійне забезпечення мають широку соціальну спрямованість, що відображає моделі розвитку цивілізованих взаємовідносин суспільства і держави XXI ст. [5].

В умовах ліберального впливу держави на суспільні відносини суб'єктів господарської діяльності пріоритетною є податкова безпека бізнесу, за якої переважно використовуються інфраструктурні механізми забезпечення, що включають у себе різні методи податкової оптимізації через активне застосування численних податкових пільг, що повністю або частково звільняє платника податків від сплати податків. Податкові відрахування, неоподатковуваний мінімум, зниження податкових ставок, відстрочення або розстрочення податкових платежів та інші види податкової оптимізації дають можливість значно мінімізувати податкове навантаження і збільшувати прибутковість підприємницької діяльності виключно в рамках закону. В іншому разі держава застосовує досить жорсткі заходи впливу на недобросовісних платників податків [6].

Соціал-демократична модель має на меті зниження соціальної напруженості між багатими і бідними представниками соціуму, забезпечення податкової безпеки держави і суспільства. Забезпечення зазначеної мети досягається методами: стимулювання, що проявляється у підтримці малого і середнього бізнесу шляхом установлення пільгових правил оподаткування та інших

стимулів для їх активного розвитку; регулювання, що передбачає досить високий рівень оподаткування, реальний соціальний захист громадян, державне фінансування соціальних програм; обмежень, що спрямовані на обмеження отримання надприбутків. Характерним є поєднання інституційних та інфраструктурних методів забезпечення податкової безпеки [3].

У рамках соціал-демократичного підходу держава активно втручається в діяльність приватного і корпоративного бізнесу. При цьому основним напрямом державної політики приймається курс на формування і підтримку середнього класу, який виступає як основа соціальної стабільності й соціального компромісу. Економічна політика держави в рамках цієї моделі може бути зведена до трьох основних напрямів, а саме стимулюючого, регулюючого, обмежувального впливу [7].

Стимулюючий вплив держави на економіку здійснюється насамперед у вигляді підтримки малого і середнього бізнесу шляхом установаження пільгових правил оподаткування, які спонукають суб'єктів до активного розвитку.

Регулюючий вплив передбачає державну турботу про середній клас, що відображається у встановленні досить високого мінімуму соціальної гідності, а також у державному фінансуванні широкого кола соціальних програм у сферах освіти, медичного обслуговування тощо.

Що стосується обмежувального впливу, то воно спрямоване на представників великого бізнесу і має на меті обмеження отримання надприбутків шляхом установаження прогресивного оподаткування та подальшого перерозподілу фінансових потоків. Основним пріоритетом у забезпеченні податкової безпеки за такого підходу стає держава та її громадяни, для чого необхідні великі надходження до бюджету для фінансування соціальних програм і підтримки високого соціального рівня суспільства за рахунок податкових та інших обов'язкових відрахувань, які надходять від суб'єктів господарювання [8]. При цьому система відповідальності за податкові порушення зміщується до переважного використання економічних санкцій: штрафів, пені, вилучення майна.

В умовах недемократичних політичних режимів держава приймає на себе повноту владних повноважень у всіх сферах суспільного життя. При цьому існують особливості управління економікою в умовах тоталітарних і авторитарних режимів. Як свідчить практика, за такої моделі пріоритетними є інтереси держави і військова сфера. Соціальна сфера й інші напрями економіки виступають другорядними. Наприклад, традиційно в СРСР вироблялося озброєння, співставні витрати на виробництво якого не мали аналогів у капіталістичному світі. Крім того, зрощування управлінського апарату призводить до монопольного панування партії з державним механізмом, що неминуче призводить до підпорядкування законів економічного розвитку ідеологічним догмам [3]. При цьому сама економіка починає розглядатися як елемент загальнодержавної програми формування суспільства нового типу, в якому держава виступає в ролі якогось соціального організму, який підпорядковує, поглинає і розчиняє у собі як окремих індивідів, так і соціальні групи. Якщо соціально-економічна політика держави в умовах демократії передбачає задоволення кадрових потреб виробників товарів і послуг за рахунок залучення в трудову діяльність зацікавлених в отриманні винагороди вільних індивідів, відносини яких із роботодавцем носять договірний характер і можуть бути

змінені або розірвані як із боку роботодавця, так і з боку працівника, то в економіці тоталітарної держави має місце якісно інша ситуація, за якої праця починає розглядатися як право і водночас обов'язок індивіда. Система примусової праці, за рахунок якої держава досягає своїх інтересів, займає домінуюче місце у виробничому механізмі тоталітарної економіки. Максимальні ставки податків гальмують розвиток бізнесу, використовуються виключно інституційні методи забезпечення податкової безпеки держави. Відмова від загальнокорисної праці на користь держави, несплата податків, агітація та інші дії, що призводять до зменшення надходження податків, розглядаються як злочин, що тягне за собою застосування до винних кримінально-правової відповідальності у вигляді виправно-трудова повинностей, спрямованих на створення матеріальних цінностей для цілей існування держави.

Основним методичним інструментарієм недемократичної (тоталітарної, авторитарної) моделі є: імперативний метод; метод диктатури у сфері виробництва і розподілу національних багатств; метод максимальних податків, що спрямований на отримання максимальних фінансових ресурсів, не піклуючись про розвиток бізнесу і благополуччя суспільства [3]. За цієї моделі переважають інституційні методи забезпечення податкової безпеки.

Коротко охарактеризувавши основні моделі розвитку державного впливу на поведінку суб'єктів господарської діяльності під час забезпечення податкової безпеки, які можуть проявлятися в різних варіантах соціально-економічної політики, слід узагальнити підходи до соціалізації взаємин держави, бізнесу і суспільства:

- у рамках першого підходу вивчаються фінансові основи державного забезпечення соціальних гарантій різним категоріям громадян, у тому числі отримання ними безкоштовних соціальних послуг;

- у рамках другого підходу досліджуються нормативно-правові механізми надання соціальних послуг, варіанти нормативно-правового регулювання, їх фінансово-економічне та соціально-економічне обґрунтування в діяльності держави. Це пояснюється тим, що метою будь-якого бізнесу є отримання максимального прибутку, тому бізнес не зацікавлений у наданні певних послуг, яких потребує суспільство. Саме держава за допомогою своїх владних повноважень, адміністративних і фінансових ресурсів має забезпечити суспільству та кожному громадянину гідне життя й вільний розвиток шляхом захисту життя і здоров'я, надання медичних послуг, освіти, пенсійного забезпечення тощо, використовуючи різні механізми взаємодії в системі управління централізованими і децентралізованими ресурсами [9].

Досліджуючи природу соціальних послуг у сучасних умовах, слід ураховувати всі джерела фінансування і співфінансування під час виконання функцій держави щодо соціального розвитку суспільства. Фінансування витрат, пов'язаних із наданням соціальних послуг, здійснюється за рахунок як централізованих, так і децентралізованих фінансів, оскільки поступовий розвиток бізнесу і зростання внутрішнього валового продукту збільшує надходження до бюджету у вигляді податків і зборів. За допомогою державного впливу на обов'язкове вилучення частини доходів господарюючих суб'єктів і застосування регресивну шкалу оподаткування для малого бізнесу та малозабезпечених громадян, досягаються певні цілі забезпечення соціальної й економічної безпеки держави:

– по-перше, держава активно може здійснювати соціальну політику, забезпечуючи гідний рівень зарплати державним і муніципальним службовцям, пенсій, стипендій та інших соціальних платежів, що в результаті призводить до зменшення бідності та соціального розшарування суспільства [10];

– по-друге, держава стимулює ріст економіки, оскільки з'являється об'єктивне підґрунтя для розвитку малого бізнесу, який забезпечує понад 60–70% внутрішнього національного продукту, оперативно реагуючи на будь-які зміни економічної ситуації та кон'юнктури ринку, створюючи робочі місця, сприяючи зниженню рівня безробіття і надаючи тим самим ринковій економіці необхідну гнучкість [11];

– по-третє, держава сприяє поступовому створенню широкого прошарку середнього класу, який може самостійно забезпечувати власний добробут і гідний рівень життя, будучи головною стабілізуючою політичною силою громадянського суспільства, сприяючи зниженню соціальної напруженості в суспільстві і зміні суспільної психології та життєвих орієнтирів основної маси населення.

Висновки. Таким чином, еволюція взаємозв'язку податкової та соціальної безпеки засвідчує, що особливий інтерес до проблеми державного впливу на обов'язкове вилучення частини доходів господарюючих суб'єктів виникає в періоди економічних труднощів і криз, коли виникає соціальний запит суспільства до уряду, що звітує про ефективність і доцільність витрат державного бюджету, намагання контролювати розподіл і перерозподіл національного доходу держави, щоб забезпечити собі цивілізоване існування, доступність до соціальних послуг та захищеність від зовнішніх і внутрішніх економічних загроз.

Особливості діалектичної взаємозалежності щодо забезпечення податкової безпеки між державою, бізнесом і суспільством проявляються в тому, що у світовій практиці надання соціальних послуг для знедоленіх верств населення здійснюється за допомогою самостійної активності суспільно-політичних організацій, а також приватних осіб. У низці найбідніших африканських держав і держав Південно-Східної Азії просто не існує спеціально створених соціальних державних структур, у зв'язку з чим практика залучення бізнесу для безоплатного надання низки соціальних послуг населенню знімає соціальну відповідальність держави перед своїми громадянами, ставлячи їх у нерівне становище.

Послідовні перетворення, спрямовані на демократизацію держави й підвищення ролі соціального діалогу між державою і бізнесом, є передумовою розвитку різних підходів до формування державної політики й здатні створити сприятливі умови для успішного соціально-економічного розвитку країни. Проблема перекладання певної частини соціальної відповідальності з держави на бізнес сьогодні в Україні є соціально-економічною неминучістю, що зумовлено ослабленням фінансових можливостей держави.

Проте політика збільшення податкового навантаження суб'єктів господарювання може мати деструктивний вплив на економічну й соціальну безпеку держави, оскільки за умов існуючої ментальності населення України та економіко-правового нігілізму сучасного суспільства значна частина отриманих доходів буде перетікати в тіньову економіку, послаблюючи соціальну захищеність громадян.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Малий В.М. Щодо визначення поняття податкової безпеки. *Форум права*. 2015. № 5. С. 130–135.
2. Бритова Г.В., Скрильник Є.В. Роль бюджетно-податкової сфери у підвищенні фіскальної безпеки держави. *Аспекти публічного управління*. 2017. Т. 5. № 5–6. С. 44–51.
3. Радченко О.В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення : монографія. Харків : Магістр, 2009. 380 с.
4. Шумпетер Й. Елітарна демократія і теорія конкурентного лідерства. *Демократія: антологія*; упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип, 2005. С. 467–485.
5. Rawls J. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press, 2005. LX. 524 p. (in United States of America).
6. Гурнак О.В. Формування концепції еволюційної моделі розвитку податкової системи. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2010. № 3. С. 4–9.
7. Подік І.І. Оцінювання сучасного стану податкової безпеки України. *Економіка та держава*. 2017. № 4. С. 46–51.
8. Perez-Perez C. Structural Change and Assimilation of New Technologies in the Economic and Social System. *Long Waves in the World Economy*. L., 1984. Vol. 15. № 4. October. P. 357–375.
9. Лукановська І.Р. Теоретичне обґрунтування місця податкової безпеки в системі фінансової безпеки України. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 6. С. 40–45.
10. Вихлюк М. Економічний зміст податкової безпеки та її складові. *Світ фінансів*. 2013. Вип. 3. С. 126–134.
11. Голиков С.С. Проблеми забезпечення податкової безпеки України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 15. С. 62–64.

REFERENCES:

1. Malyi V.M. (2015). Shchodo vyznachennia poniattia podatkovoi bezpeky [Concerning the definition of the concept of tax security]. *Forum prava*, 5, 130–135. [in Ukrainian]
2. Brytova H.V., Skrylnyk Ye.V. (2017). Rol biudzhethno-podatkovoi sfery u pidvyshchenni fiskalnoi bezpeky derzhavy [The role of the fiscal and tax sector in raising the fiscal security of the state]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, T. 5, no 5–6, pp. 44–51. [in Ukrainian]
3. Radchenko O.V. (2009). Tsinnisna sistema suspilstva yak mekhanizm demokratychnoho derzhavotvorennia : monohrafiia [Valuable system of society as a mechanism of democratic state-building : a monograph]. Kharkiv : Mahistr. [in Ukrainian]
4. Shumpeter Y. (2005). Elitarna demokratiia i teoriia konkurentnoho liderstva. *Demokratiia: antolohiia* [Elitarian Democracy and Theory of Competitive Leadership. Democracy: anthology]; uporiad. O. Protsenko. Kyiv : Smoloskyp. [in Ukrainian]
5. Rawls J. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press, 2005. LX. 524 p. (in United States of America).
6. Hurnak O.V. (2010). Formuvannia kontseptsii evoliutsiinoi modeli rozvytku podatkovoi systemy [Formation of the concept of evolutionary model of tax system development]. *Ekonomichnyi visnyk Natsionalnoho hirnychoho universytetu*, 3, 4–9. [in Ukrainian]
7. Podik I.I. (2017). Otsiniuvannia suchasnoho stanu podatkovoi bezpeky Ukrainy [Assessment of the current state of tax security in Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, 4, 46–51. [in Ukrainian]
8. Perez-Perez C. Structural Change and Assimilation of New Technologies in the Economic and Social System. *Long Waves in the World Economy*. L., 1984. Vol. 15. № 4. October. P. 357–375.
9. Lukanovska I.R. (2014). Teoretychne obgruntuвання mistsia podatkovoi bezpeky v systemi finansovoi bezpeky Ukrainy [Theoretical substantiation of the place of tax security in the system of financial security of Ukraine]. *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, 6, 40–45. [in Ukrainian]
10. Vykhlyuk M. (2013). Ekonomichnyi zmist podatkovoi bezpeky ta yii skladovi [Economic content of tax security and its components.]. *Svit finansiv*, 3, 126–134. [in Ukrainian]
11. Holykov S.S. (2017). Problemy zabezpechennia podatkovoi bezpeky Ukrainy [Problems of providing tax security of Ukraine]. *Investitsii: praktyka ta dosvid*, 15, 62–64. [in Ukrainian]